

MÁBA ÉRŐ HÁBORÚ

Egy gyerek számára a világ legtermészetesebb dolga, hogy az időszámítás vele kezdődött. Ami az ő születése előtt történt, az az őskorban esett meg.

Az én nemzedékem már békeidőben született. Állítólag volt valami háború, de az valamikor a homályos, ismeretlen távolságú múltban történhetett. Ezen mit sem változtatott, hogy nyomaival nap mint nap találkoztam. A pesti Duna-parton sétálva még Budáról a kiegészített királyi palota kupolájának csontvázát láttam, és az Erzsébet-híd rozsdásodó, romos főtartóit deszkapalánk takarta el. Az utcák épülettömbjeit foghíjak tagolták, a kevés mesterember kirakataiban megégett, deformálódott kések, megpörkölt könyvek mellett hibátlan, csillogó, kijavított párjaik voltak láthatók: „Ilyen volt – Ilyen lett” volt alájuk írva, biztatásul az arra járóknak, hogy hadirokkant tárgyaikat meg lehet menteni, értő szakember munkája nyomán: mintha nem történt volna semmi. (Nem tudom, hogy már akkor, vagy csak évek múlva jutott eszembe: meg lehetett volna cserélni a csillogó és a megszenesedett tárgyakat. Ahogyan a megbetegedett majd meggyógyított ember eredetileg egészséges volt.)

Nagyapám téli cipőjének talpa tankgumiból készült, a hetvenes évek elején abban mentem éjszaka hivat lapátolni. A mindennapokban nem bolti spárgával kötöttük össze a kötőznivalókat, hanem a labdányi gombolyagba gyűjtött ejtőernyőzsinórral. És gyermekkorom édenkertjében, ahol minden szabad volt, egyetlen tabut kellett tisztelnünk: a szinte mindenütt utunkba kerülő lőszermaradványokat. A nagyját összeszedték addigra, egy gödörbe gyűjtötték a felnőttek. A gödröt is tiszteltem,

csak messziről mertem ránézni. Én ugyan csak lőszerhüvelyeket találtam, de gondosan jelentettem a felnőtteknek. Kötelező volt az óvatosság: bármikor előkerülhetett működőképes, éles robbanószer is. Nem kellett sokat tiltani, a felnőttek látható félelme fenyegetőbb parancs volt minden másnál. A gyerek magától, különösen elvont veszélyektől nem nagyon fél, még a másokat ért bajtól sem nagyon. De ha egy felnőttön megérzi a félelmet, akkor ő is félni fog. Láttam a rémületüket, a jeges iszonyatot a szemükben: a szomszédságban három gyerek, tán ismerhettem is őket, talált lőszerrel játszott. A robbanás után egyikük meghalt, egy megvakult, egynek a karja szakadt le tőből. Ez akkor csak ijesztő. A felnőttek döbbenete azonban félelmetes. Így fizettek a gyerekek a nagypolitikai háborús játékaikért.

Az eredetileg angol mintára készült, gondosan tervezett és épített park, ahol éltünk, ekkoriban már csupán hatalmas, elvadult kert volt, otthonosabb és megheitebb, mint fénykorában lehetett. Nem kellett bele műromok, ott volt a porrá égett régi ház, néhány éve még anyám édene, kovácsoltvas rácsokkal, beszakadt földémmel, befutva borostyánnal és vadszőlővel, és a fal repedéseiben gyökeret verő bokrokkal, fákkal. És hogy a történelmi lecke még valóságosabb legyen, ott volt a nagy fenyőfa alatt egy fakereszt, a „szegény Lajcsi” sírja, aki úgy gondolta, hogy nagyszülei fái közt el tudja rejteni a háború elől a traktorát. Nem sejtette, hogy a németek fehérvári frontáttörési kísérletének az útjába kerül. A falu vagy tucatszor cserélt gazdát, sem civilnek, sem katonának nem volt sok esélye a túlélésre. Lajcsit nagyanyám temette el, az egyik lövészárokból kimentett, sebtében kimosott damasztabroszba göngyölve. A front elvonulása után a kertben talált huszonvalahány katonahalottat a temetőbe vitték, az oroszok dísztemetést kaptak. Tavasszal, az olvadó hó alól később előkerült még néhány további holt-

test, a megkéséett hősi halottak alighanem ma is az út mellett bombatölcsérben nyugszanak. Amikor rájuk került volna a sor, az ünnepélyes ceremóniák szezonja lefutott, és az ismeretlen katonákból ismeretlen halottak lettek. Még arról is megoszlanak az utólagos vélekedések, hogy németek voltak-e vagy oroszok, ma már senki sem emlékszik arra, hol találtak nyugtalan nyughelyet.

1956 őszén nagyanyám a budapesti ostromviseltek higgadt szakszerűségével vezényelte a Ferencz József-hídon (ahogy ő mindhalálig nevezte) bevonuló orosz tankok zörömbölésének háttérzajával az ablaktáblák leakasztását. Tapasztalatból tudta, hogy egy szétlőtt városban üveget szerezni télvíz idején nem egyszerűen nehéz, hanem lehetetlen. Az ablakok biztonságba helyezése után, együtt a ház lakóival, hasonló profizmussal vonultunk pincelakónak. Mindenki tudta, mit kell tenni. A pincében pedig még ott álltak a '44-ben kialakított főzőhelyek. Rembrandtí kép volt, ahogyan az asszonyok a sparhertekben égő tűz fénye mellett főzték a vacsorát.

Dráma volt? A gyerekeknek, aki akkor én voltam, nem. A gyerekeknek nincs összehasonlítási alapja: neki minden egyformán új, és minden új egyformán természetes. Ha elered az eső, beállunk az eresz alá, ha beázik a plafon, lavórt rakunk a csepegő víz alá, ha tankok vonulnak az utcán, mert éppen forradalom van, akkor leakasztjuk az ablakszárnyakat, és lemegyünk a pincébe. Ez a dolgok rendje. Mindig így kell tenni, ha a dolgok így alakulnak. Háromévesen valószínűleg ilyen magától értetődőnek tekintjük még a halált is. Talán nem is lenne szabad másként élni.

Évtizedekkel később egyszer azt mondta nagyanyám: „Ti olyan háborús gyerekek voltatok”. Hogyan? Hogy mi háborús gyerekek lettünk volna? Mikor rengeteg idővel, hat-nyolc-tíz évvel a háború után születünk? Meglepetésemben nagyanyám megjegyzését először ma-

gas korával magyaráztam. Addigra volt tapasztalatom arról, hogy kilencven év körül sokakban összetorlódik a múlt. Az öregemberekben életük időszámításában szinte egy pillanat lesz minden, hiszen minél tovább él valaki, annál jobban tudja, hogy milyen rövid az élet. Csak a gyerek gondolja úgy, hogy az végtelen.

Ahogy megtanultam, hogy bizony mennyire nem az, megtanultam azt is, hogy még a történelem is milyen rövid. Költőien szép, s egyúttal megrendítő az elmélet, amely szerint mi, élő emberek, milyen közel vagyunk egymáshoz, néhány kézfogásnyi távolságban mindenki ismerősünk. De ugyanilyen közel van a múltunk is. Nemzeti mitológiánk nagyjaitól, a reformkor hőseitől háromnégy, Adytól, Babitstól, Móricz Zsigmondtól, Bartóktól egy-két kézfogás választ el csupán.

Ha gyerekkorunkban felnőtt kezébe kapaszkodtunk: háborúviselt emberekkel fogtunk kezét. Magával a háborúval paroláztunk, még ha nem tudtunk is róla. Pedig sokszor még figyelmeztettek is. Amikor nem akartuk megenni az ebédet, nem csak az öregek példálództak azzal, hogy „bezzeg az ostrom idején boldogan megetted volna”, hanem a szüleink korosztálya is. Ettől az „ostrom” ugyanolyan távol maradt. Egy kisgyerek számára a szülők, mint minden felnőtt, öregek. A nagyszülők nagyon öregek, aki pedig még náluk is régebben él e földön, arra már nincs is kifejezés.

Vagyis nemzedékem, ez a békeviselt generáció, még ha nem élte is meg magát a háborút, háborús gyerekekből áll. Kinek-kinek más élménye lehet erről. Legtöbbünknek talán a már-már meghitten ismerős golyónyomok a házfalakon iskolába menet, és a grundok, a levegőbe repült házak helyén. És idővel a sokféle családi mitológia. Hiszen már a homéroszi eposzok tanúsága szerint, a világirodalom élén is történeté nemesedett háborús kalandok állnak. Ezek nagy része lassan feledésbe merül. Nekünk,

a háborús gyerekek utóhadának személyes emlékünkhöz nem a háborúról maradt, hanem a háborút megélt nemzedékről.

Amilyen szörnyű volt, amit megéltek, olyan jó, hogy velünk voltak. Hetvenéves emlékeiket, a háború kézfogását akaratlanul is megőrizték. Kíváncsi vagyok, hogy a mai gyerekek megérezhetik-e egyáltalán a halottmosdató, puskaporszagú, kormos, könnymaszatos tenyérmelegüket a mi kezünkön.

GRÓH GÁSPÁR